

Розділ I. ТЕОРІЯ ПОДІЛЬНОСТІ В КІЛЬЦІ ЦІЛИХ ЧИСЕЛ

§ 1. Відношення подільності, його найпростіші властивості. Теорема про ділення з остачею

Література

- [1] — § 5, с. 70—72;
- [2] — § 5, с. 66—69;
- [3] — гл. 4, § 4, с. 141—146;
- [4] — гл. II, § 2, 4, с. 83—84, с. 104—105;
- [8] — гл. I, § 8, с. 59—60;
- [10] — гл. I, § 1, с. 7—9;
- [11] — гл. I, § 2, с. 18—20;
- [12] — гл. I, § 1, с. 23—25;
- [14] — § 1, с. 17—19.

ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Якщо для цілих чисел a і b в кільці цілих чисел Z існує таке ціле число q , що $a = bq$, то кажуть, що « a ділиться на b » або « b ділить a » і пишуть відповідно $a : b$, $b | a$. Число a при цьому називають **кратним** числа b , а b — **дільником** числа a . Якщо в кільці Z не існує числа q такого, що $a = bq$, то кажуть, що « a не ділиться на b », або « b не ділить a » і пишуть відповідно $a \neq b$, $b \neq |a$.

Нехай a, b, c, d, m, n — довільні цілі числа. Тоді:

- 1°. $a : a$;
- 2°. $0 : a$;
- 3°. $a : \pm 1$;
- 4°. Якщо $a : 0$, то $a = 0$;
- 5°. Якщо $a : b$ і $b : c$, то $a : c$;
- 6°. Якщо $a : c$, то $ab : c$;
- 7°. Якщо $a : c$ і $b : c$, то $(a \pm b) : c$;
- 8°. Якщо $a : c$, $(a \pm b) : c$, то $b : c$;
- 9°. Якщо $a : c$, b не $: c$, то $(a \pm b)$ не $: c$;
- 10°. Якщо $a : b$, то $ac : bc$;
- 11°. Якщо $ac : bc$ і $c \neq 0$, то $a : b$;
- 12°. Якщо $c : a$, $d : b$, то $cd : ab$;
- 13°. Якщо $a : c$, $b : c$, то $(ma \pm nb) : c$;
- 14°. Якщо $a : b$ і $b : a$, то $a = \pm b$;
- 15°. Якщо $a : b$ і $|b| > |a|$, то $a = 0$.

Для будь-яких цілих чисел a і b , де $b \neq 0$, існує єдина пара цілих чисел q і r така, що $a = bq + r$, $0 < r < |b|$ (узагальнення теореми про ділення з остачею). Число q називають **неповною часткою**, а r — **остачею** від ділення a на b .

Ціле число a тоді і тільки тоді кратне цілому числу $b \neq 0$, коли остача від ділення a на b дорівнює нулю.

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ

1. При діленні цілого числа a на 17 неповна частка дорівнює 13. Знайти найбільше значення a .
Розв'язання. Маємо $a = 17 \cdot 13 + r$, де $0 < r < 17$. Отже, найбільше значення для a дорівнює $17 \cdot 13 + 16 = 237$.
2. При діленні числа $a = 50$ на число b остача $r = 6$. Знайти b і неповну частку q .
Розв'язання. Маємо $50 = bq + 6$, де $6 < b$. Тоді $bq = 44 = 44 \cdot 1 = 1 \cdot 44 = 22 \cdot 2 = 2 \cdot 22 = 11 \cdot 4 = 4 \cdot 11$. Оскільки $b > 6$, то b є одним з чисел 44, 22 або 11. Тоді q відповідно дорівнює 1, 2 або 4.

- 3.** Знайти неповну частку q і остату r від ділення цілого числа a на пле число b , якщо: а) $a = 37$, $b = 8$; б) $a = -8$, $b = 37$; в) $a = 37$, $b = -8$; г) $a = -37$, $b = 8$; д) $a = 8$, $b = -37$; е) $a = -8$, $b = -37$; є) $a = -8$, $b = 37$; ж) $a = -37$, $b = -8$.

Розв'язання. Щоб знайти неповну частку q і остату r при діленні цілого числа a на ціле число b , треба знайти найбільше ціле число k , яке кратне b і не перевищує a . Тоді неповну частку q дистають як частку від ділення k на b , а остату r — як різницю між a та k . а) $k = 32 = 8 \cdot 4$. Отже, $q = 4$, $r = 5$; б) $k = 0 = 37 \cdot 0$, $q = 0$, $r = 8$; в) $k = 32 = (-8) \cdot (-4)$, $q = -4$, $r = 5$; г) $k = -40 = 8 \cdot (-5)$, $q = -5$, $r = 3$; д) $k = 0 = (-37) \cdot 0$, $q = 0$, $r = 8$; е) $k = -37 = (-37) \cdot 1$, $q = 1$, $r = 29$; є) $k = -37 = 37 \cdot (-1)$, $q = -1$, $r = 29$; ж) $k = -40 = (-8) \cdot 5$, $q = 5$, $r = 3$.

Зауваження. Згідно з теорією, існує єдина пара чисел q і r для довільних цілих чисел a і b , $b \neq 0$, така, що $a = bq + r$, $0 < r < |b|$. Тому аналогічну задачу можна розв'язувати у загальному випадку для довільних a і b , $b \neq 0$.

Наприклад, а) $a > 0$, $b > 0$, $a > b$; тут діленням a на b знаходимо q і r ; б) $a > 0$, $b > 0$, $a < b$; тут $q = 0$, $r = a$; в) $a > 0$, $b < 0$, $a > |b|$; діленням $|b|$ на $|b|$ знаходимо q_1 і r , тоді $q = -q_1$; г) $a < 0$, $b > 0$, $|a| > b$; діленням $|a|$ на $|b|$ знаходимо q_1 і r , тоді $q = -(q_1 + 1)$; д) $a > 0$, $b < 0$, $a < |b|$; тут $q = 0$, $r = a$; е) $a < 0$, $b < 0$, $|a| < |b|$; тут $q = 1$, $r = |b| - |a|$; є) $a < 0$, $b > 0$, $|a| < b$; тут $q = -1$, $r = b + a$; ж) $a < 0$, $b < 0$, $|a| > |b|$; діленням $|a|$ на $|b|$ знаходимо q_1 і r , тоді $q = q_1 + 1$.

- 4.** Довести, що $n(n+1)(2n+1) : 6$ при довільному натуральному n .

Розв'язання. I спосіб (за методом математичної індукції).

При $n = 1$ маємо $n(n+1)(2n+1) = 6 : 6$. Припустимо, що при $n = k$ $k(k+1)(2k+1) : 6$, і доведемо, що твердження справедливе й при $n = k+1$, тобто $(k+1) \cdot (k+2) \cdot (2k+3) : 6$. Оскільки

$$(k+1)(k+2)(2k+3) = k(k+1)(2k+1) + 6(k+1)^2,$$

то твердження очевидне, бо перший доданок ділиться на 6 за припущенням, а другий має своїм множником 6, тобто теж ділиться на 6. Тоді твердження $n(n+1)(2n+1) : 6$ справедливе для довільного натурального числа n .

II спосіб (за методом повної індукції). Оскільки $n(n+1)$ є добуток двох послідовних натуральних чисел, то $n(n+1) : 2$ і тому $n(n+1)(2n+1) : 2$. Оскільки $6 = 2 \cdot 3$, а числа 2 і 3 не мають спільних дільників, то для того щоб $n(n+1)(2n+1) : 6$, треба показати, що $n(n+1)(2n+1) : 3$. Згідно з теоремою про ділення з остаточкою, можливі такі випадки: а) $n = 3k$; б) $n = -3k+1$; в) $n = 3k+2$, де k — деяке ціле невід'ємне число. У випадку а) на 3 ділиться число $n = 3k$, у випадку б) — число $2n+1 = 6k+3$, а у випадку в) — число $n+1 = 3k+3$. Цим доведено, що $n(n+1)(2n+1)$ завжди ділиться на 3. Твердження доведено.

III спосіб (штучний). Оскільки

$$\begin{aligned} n(n+1)(2n+1) &= n(n+1)[(n-1)+(n+2)] = \\ &= (n-1)n(n+1) + n(n+1)(n+2), \end{aligned}$$

то доводжуває твердження випливає з того, що кожен доданок утвореної суми є добуток трьох послідовних чисел, а отже, він ділиться на 6.

Зауваження

1. При розв'язуванні аналогічних задач не можна віддати перевагу жодному з розглянутих способів. Так, для задачі 4 найраціональнішим є третій спосіб. Твердження, аналогічні розглянутим, завжди можна довести першим способом, хоч процес використання кроку індукції (кроку припущення) не завжди простий (при цьому часто використовується й узагальнена форма математичної індукції). Зрозуміло, що тільки вдале комбінування наведених та інших способів може зробити процес доведення ефективним і економним.

2. Доведення другим і третім способами свідчить про те, що твердження $n(n+1)(2n+1) : 6$ справедливе для будь-якого цілого числа n .

Задачі

1.1. Знайти неповну частку і остату при діленні цілого числа a на ціле число b , якщо: а) $a=131$, $b=31$; б) $a=31$, $b=131$; в) $a=-131$, $b=31$; г) $a=-31$, $b=131$; д) $a=131$, $b=-31$; е) $a=31$, $b=-131$; е) $a=-31$, $b=-131$; ж) $a=-131$, $b=-31$.

1.2. При діленні цілого числа a на ціле число b дістають неповну частку q і остату r . Знайти b і q , якщо: а) $a=100$, $r=6$; б) $a=148$, $r=37$; в) $a=298$, $r=10$; г) $a=497$, $r=16$; д) $a=28$, $r=2$; е) $a=14$, $r=14$.

1.3. При діленні цілого числа a на ціле число b утворюється неповна частка q і остату r . Знайти b і r , якщо: а) $a=371$, $q=14$; б) $a=826$, $q=83$; в) $a=441$, $q=25$; г) $a=57$, $q=0$; д) $a=13\ 127$, $q=121$; е) $a=100$, $q=100$.

1.4. Знайти загальний вид усіх таких цілих чисел, які: а) діляться на 2; б) діляться на 3; в) діляться на 8; г) при діленні на 7 дають остату 3; д) при діленні на -4 дають остату 1; е) не діляться на 2; е) не діляться на -3 ; ж) не діляться на 2 і на 3.

1.5. Довести, що: а) з трьох послідовних цілих чисел одне і тільки одне ділиться на 3; б) з двох послідовних парних цілих чисел одне і тільки одне ділиться на 4; в) з п'яти послідовних цілих чисел одне і тільки одне ділиться на 5; г) з n послідовних цілих чисел одне і тільки одне ділиться на n .

1.6. Довести, що: а) добуток двох послідовних цілих чисел ділиться на 2; б) добуток трьох послідовних цілих чисел ділиться на 6; в) добуток чотирьох послідовних цілих чисел ділиться на 24; г) добуток n послідовних цілих чисел ділиться на $n!$.

1.7. Нехай m , n , p , q — цілі числа і $(mn+pq):(m-p)$. Довести, що $(mq+np):(m-p)$.

1.8. Довести, що:

а) квадрат непарного цілого числа при діленні на 8 дає остату 1;

б) сума квадратів двох послідовних цілих чисел при діленні на 4 дає остату 1;

в) числа виду $3k+2$, $k \in \mathbb{Z}$ не можуть бути квадратами цілих чисел;

г) сума квадратів двох непарних цілих чисел не може бути квадратом цілого числа;

д) $(n^3 - 1) : 7$, або $(n^3 + 1) : 7$, якщо n не $\in \mathbb{Z}$;

е) сума квадратів п'яти послідовних цілих чисел не може бути квадратом цілого числа;

е) якщо остатча від ділення деякого цілого числа на 9 є одне з чисел 2, 3, 5, 6, 8, то це число не може бути квадратом цілого числа;

ж) якщо чисельник дробу є різниця квадратів двох непарних цілих чисел, а знаменник — сума квадратів цих чисел, то такий дріб можна завжди скоротити на 2, але не на 4.

1.9. Довести, що:

а) $(8 \cdot 23^{23} - 71 \cdot 32^{32}) : 10$;

б) $(11^{10} - 1) : 100$;

в) $(2222^{5555} + 5555^{2222}) : 7$.

1.10. Довести, що для довільних цілих чисел m і n :

а) $(n^3 - n) : 6$;

б) $(n^5 - n) : 30$;

в) $(n(n^2 + 5)) : 6$;

г) $(n^7 - n) : 42$;

д) $mn(m^4 - n^4) : 30$;

е) $(n^5 - 5n^3 + 4n) : 120$;

е) $(n^4 + 6n^3 + 11n^2 + 6n) : 24$;

ж) $(n^3 + 11n) : 6$;

з) $(n^2 + 3n + 5)$ не : 121.

1.11. Довести, що для довільного натурального числа n :

а) $(2^{4n} - 6) : 10$;

б) $(4^{2n} - 3^{2n} - 7) : 84$;

в) $(6^{2n-1} + 1) : 7$;

г) $(n + 1)(n + 2) \dots (n + n) : 2^n$;

д) $(3^{2n} + 5)$ не : 8.

1.12. Довести, що для довільного цілого невід'ємного числа n :

а) $(5^{2n} - 1) : 24$; е) $(10^n + 18n - 1) : 27$;

б) $(10^{3n} - 1) : 27$; е) $(3^{2n+3} + 40n - 27) : 64$;

в) $(15^n - 1) : 7$; ж) $(4^n + 6n - 1) : 9$;

г) $(3^{6n} - 2^{6n}) : 35$; з) $(10^{n+1} - 9n - 10) : 81$;

д) $(11^{n+2} + 12^{2n+1}) : 133$; к) $(9^{n+1} - 8n - 9) : 16$.

1.13. Довести, що $(2^{2n} - 6) : 10$ для будь-якого натурального числа $n \geq 2$.

1.14. Довести, що числа 48, 4488, 444888, ... можна подати у вигляді добутку двох послідовних парних натуральних чисел.

1.15. Довести, що сума $2n+1$ послідовних натуральних чисел ділиться на $2^n + 1$.

1.16. Довести, що в піфагоровому трикутнику (прямокутному трикутнику, довжини сторін якого натуральні числа):

а) довжина, при наймені, одного катета ділиться на 3;

б) довжина, при наймені, однієї із сторін ділиться на 5.

1.17. Довести, що коли довжини сторін і діагоналей прямокутника є натуральні числа, то його площа ділиться на 12.

1.18. Довести, що корені квадратного рівняння $ax^2 + bx + c = 0$ з цілими непарними коефіцієнтами a , b , c не можуть бути раціональними.

1.19. Довести, що сума кубів трьох послідовних цілих чисел ділиться на 9.

§ 2. Означення і властивості простих та складених чисел.

Решето Ератосфена. Канонічна форма натурального числа.

Розподіл простих чисел серед чисел

натурального ряду

Література

[1] — § 7, с. 89—92; § 8, с. 95—99;

[2] — § 7, с. 86—91; § 8, с. 93—98;

[3] — гл. 11, § 1, с. 365—372;

[4] — гл. II, § 7, с. 124—134;